Asiantuntijalausunto koskien

Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi venäläisen maakaasun tuonnin vaiheittaisesta lopettamisesta, mahdollisten energiariippuvuuksien seurannan parantamisesta ja asetuksen (EU) 2017/1938 muuttamisesta

sekä

Valtioneuvoston selvitys tiedonannosta etenemissuunnitelmaksi Venäjän tuontienergiasta irtautumiseksi

30.9.2025

Professori Veli-Pekka Tynkkynen

Helsingin yliopisto

Kirjelmä ja selvitys kuvaavat venäläisen energian tuontimäärien muutoksia EU:hun ja Suomeen sekä perustelevat hyvin ehdotettuja toimenpiteitä venäläisestä hiilivety- ja ydinenergiasta irtautumiseksi.

Ehdotetut toimenpiteet ovat tarpeellisia, mutta haluan nostaa keskusteluun muutamia oleellisia energian, ulkopolitiikan ja vallan yhteen kietovia teemoja. Mielestäni nämä ansaitsevat paikkansa toimenpiteiden perusteluissa ja kiireellisyyttä arvioitaessa. Suomea lopullinen irtautuminen Venäjän energiasta koskettaa suoraan vain ydinenergian tapauksessa, mutta tälläkin sektorilla irtautumisen nopeus on merkityksellinen, sillä se tukee yhteiseurooppalaista tahtotilaa viedä tarvittava muutos loppuun.

Energiamarkkinoiden ja huoltovarmuuden ongelmat kuvattu, pehmeän energia-aseen ja ”fossiilipopulismin” riskejä ei

Kirjelmässä kuvataan Venäjän käyttäneen energiaa ulkopoliittisena välineenä 2000-luvulla, etenkin hyökkäyssodan alkamisen jälkeen eli keväästä 2022. Energia ulkopoliittisena työkaluna määritellään tässä konkreettisten tapahtumien kautta: energian virta Venäjältä katkeaa tai vähenee. Tämä muodostaa toimenpiteitä tukevan keskeisen argumentin, ettei Venäjä ole luotettava energiantoimittaja.

Venäjä on kuitenkin käyttänyt energiaa ulkopoliittisena välineenä EU/EY/EEC:ta vastaan *jatkuvasti*, ei vain harvojen vientikatkojen hetkinä, koko energiakaupan historian ajan,

alkaen 1960-luvulta. Strategialla on pitkät juuret, sillä esimerkiksi 1930-luvulla Neuvostoliitto harjoitti niin viljan kuin öljynkin avulla hajota ja hallitse -ulkopolitiikkaa Euroopassa. Tämä ei ole semantiikkaa, vaan keskeinen raaka-aineisiin ja energiaan liittyvä geoekonominen piirre, jota Venäjä on taitavasti käyttänyt geopoliittisen valtansa kasvattamiseen. Tällä on suora yhteys käsillä olevaan tavoitteeseen irtautua venäläisestä öljystä, kaasusta ja ydinenergiasta.

On ymmärrettävää juridisista syistä (kauppapolitiikan ala) vedota siihen, että Venäjä on epäluotettava energiantoimittaja ja siten tämän ns. kovan energia-aseen käyttämisen (toimituskatkot jne.) estäminen on peruteltua ja oikeassa suhteessa riskeihin. Kirjelmä ei eksplisiittisesti tuo esille, että ns. pehmeän energia-aseen käyttäminen eli energiakaupan taloudellisten hyötyjen muuntaminen geopoliittiseksi vaikutusvallaksi olisi keskeinen ongelma, vaikkakin siinä epäsuorasti ilmaistaankin ilmiön riskit.

Näin ollen venäläisen hiilivetyjen ja ydinenergian ostokiellolla EU itse asiassa hillitsee kahta turvallisuusongelmaa: riskiä huoltovarmuudelle ja energiamarkkinoiden häiriöille sekä poliittista vipuvartta energian hinnoittelun ja kaupan ehtojen kautta. Kuitenkin näiden molempien energian ja turvallisuuden yhteen kietovien osa-alueiden avoin kuvaaminen olisi järkevää, jotta perustelut pikaiselle venäläisestä energiasta irtautumiselle olisivat mahdollisimman kattavat.

Pehmeän energia-aseen vaikuttavuutta tuleekin tarkastella globaalin turvallisuuspoliittisen kontekstin kautta, jota leimaa autoritaarisuuden ja illiberalismin nousu sekä geopoliittinen vastakkainasettelu, kauppasodat ja hybridiväkivalta. Valtioneuvoston vuoden 2024 Ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa kuvataankin, miten kansainvälisestä kaupasta ja hyödykevirroista on muodostunut yhä keskeisempi tekijä geopoliittisessa kilpailussa. Toisaalta erillisenä kuvataan ns. hybridisodankäynti ja -vaikuttaminen mm. Venäjän ja Kiinan taholta. On siten hyvä muistuttaa autoritääristen suurvaltojen strategioiden luonteesta, jossa yhdistyvät houkuttelevat ja pakottavat, lailliset ja laittomat, väkivallattomat ja väkivaltaiset keinot. Nämä muodostavat jatkumon, jota käytetään kuhunkin kontekstiin räätälöidyllä tavalla.

Venäjän strategiaa ohjaa ajatus maasta ”virtojen suurvaltana”, jota maan maantieteellinen laajuus ja käytettävissä olevat resurssit tukevat (kts. Tynkkynen 2024: https://www.e-elgar.com/shop/gbp/how-europe-got-russia-wrong-9781035319497.html). Kaikkia virtoja energiasta viljaan, datasta ihmisiin ja ympäristö(päästöi)stä liikenteeseen käytetään samanaikaisesti sekä houkuttelemaan että painostamaan ja luomaan pelotetta. Keskeinen havainto on, että Ukrainan hyökkäyssodasta ja laajamittaisesta väkivallasta (= sotilaallinen, tappava virta) huolimatta myös houkuttelevat ja lailliset keinot ovat jatkuvasti läsnä.

Pehmeästä, usein laillisesta ja väkivallattomasta vaikuttamisesta toimii esimerkkeinä ”fossiilipopulismi”, joka on valtavirtapolitiikkaa Unkarissa ja Slovakiassa, mutta

potentiaalinen suunta muuallakin Euroopassa äärioikeiston ja -vasemmiston puhuessa tarpeesta palata fossiilienergiakauppaan Venäjän kanssa. Esimerkiksi Unkarissa Venäjän tarjoama huokea energia on ollut keskeisessä roolissa Viktor Orbanin sisäpoliittisen vallan lujittamisessa ja siten Venäjä-mielisen EU- ja Nato-maan luomisessa.

Sitomalla Euroopan illiberaalit johtajat huokean fossiilienergian avulla Venäjän etupiiriin maa kykenee edistämään itselleen useaa tavoitetta: ylläpitämään sotataloudelle välttämätöntä kauppaa, hajottamaan EU:n yhtenäisyyttä tukea Ukrainaa, jarruttamaan EU:n energiamurrosta ja ilmastopolitiikkaa sekä yleisesti heikentämään Euroopan innovaatio- ja kilpailukykyä fossiilitalouden lukitessa maanosan 1900-luvun hiipuviin teknologioihin.

Tulevaisuuden kuumenevassa ilmastossa tämä asema tarkoittaa Euroopan alisteista asemaa suhteessa Venäjään sen lisäksi, että tälle uralle ajautuminen tekee hallitsemattomasta ilmastonmuutoksesta entistä todennäköisemmän. Fossiilipopulismiin nojaavat myös jakavat ilmastokieltäjien ja -jarruttajien maailmankuvan, jolloin Euroopan kyky hidastaa ilmastonmuutosta laskisi.

Lopullinen tavoite Venäjän strategiassa on hajottaa läntinen demokraattinen arvoyhteisö, jotta Euroopan maat hoitaisivat suhteita Venäjän kanssa bilateraalisesti, jakaisivat saman harvainvaltaa tukevan arvopohjan ja hyväksyisivät Venäjä havitteleman etupiirin Euroopassa.

Näin ollen Venäjän potentiaalinenkin fossiilisen energian kautta synnyttämä vipuvarsi tulisi tunnistaa riskiksi sekä Euroopan turvallisuudelle että maanosan taloudelle. Tämä on painava lisäperuste irtautua Venäjän energiasta mahdollisimman pian, jotta aikaikkuna fossiilipopulismin jatkumiselle jäisi mahdollisimman lyhyeksi. Sitomalla irtautumisen EU-lainsäädäntöön tehdään mahdollinen myöhempi kääntymisyritys kohti Venäjän hiilivetyjä ja ydinenergiaa mahdollisimman vaikeaksi.

Nopea irtautuminen Venäjän energiasta tulisi tehdä maksimaalisesti energiansäästön, energiatehokkuuden nostamisen sekä uusiutuvan energian tuotannon kasvattamisen avulla ja mahdollisimman vähän korvaamalla venäläiset hiilivedyt muualta tuodulla öljyllä ja kaasulla. Tämä on sekä ilmastonmuutoksen hillinnän että muiden öljyvaltioiden poliittisten vaikuttamisyritysten ehkäisemisen kannalta tärkeää. Euroopan energiapoliittisella riippumattomuudella Yhdysvalloista, joka takertuu Donald Trumpin johdolla fossiilitalouteen, on kasvava turvallisuuspoliittinen merkitys; Putinin öljyn ja kaasun korvaaminen Trumpin omilla ei vahvista, vaan heikentää Eurooppaa.

Energiariippuvuuksien seuranta ja energian alkuperän selvittäminen mukana, kauppahintojen tiedot ei

Energiariippuvuuksien seurannan parantamiseen ja energiavirtojen alkuperän selvittämiseen tähtäävä asetusmuutos on erittäin tervetullut kaikkien lueteltujen energialähteiden osalta (kaasun, öljyn ja ydinpolttonaineen) sen synnyttämien synergiaetujen takia:

Velvoite selvittää energian alkuperä ehkäisee tai vaikeuttaa Venäjän jatkaa kauppaa eurooppalaisten tahojen kanssa, ml. kolmansien maiden kautta kiertävä energia.

Energian alkuperän ja kuljetusreittien selvittämisvelvoite tukee yleisesti fossiilienergian yhteiskunnallisten ja ympäristövaikutusten kartoittamista ja siten fossiilienergian ympäristösivukulujen sisällyttämistä tuotteiden hintaan, jolloin luodaan paremmat lähtökohdat uusiutuvan energian laajemmalle käytölle. Venäläisen öljyn ja maakaasun ilmasto- ja ympäristöjalanjälki on erittäin suuri (soihdutus öljyntuotannossa, metaanipäästöt kaasun tuotannossa ja kuljetuksessa).

Energiakaupan avoimuus ylipäätään vaikeuttaa Venäjän kykyä hinnoittelun avulla jatkaa hajota ja hallitse -strategiaansa Euroopassa. Valitettavasti ehdotus ei tässä muodossa sisällä vaatimusta avata hiilivety- ja ydinenergian kauppahintoja. Hintatiedot ovat perinteisesti olleet vahvan yrityssalaisuuden suojaamia, mutta avoimuuden puolesta puhuu Eurooppaan kohdistuvan poliittisen uhkan vakavuus juuri energiakaupan hintamanipulaation kautta.